

Лекція № 1

Тема: Гносеологія як складова наукових досліджень

План

1. Поняття істини. Аспекти істини.
2. Пізнавальні здібності людини
3. Прийми, методи та форми наукового мислення

1. Згідно з філософським енциклопедичним словником, гносеологія – це: «Розділ філософії, у якому вивчаються проблеми природи пізнання і його можливостей, відношення знання до реальності, досліджуються загальні передумови пізнання, виявляються умови його достовірності та істинності» [2, 678]. Поява системного бачення про устрій навколишнього світу обумовила проблему його достовірності та сумніви щодо цього. Доволі довгий час існувала велика кількість суперечливих відомостей, які були підкріплені забобонами та релігійними переконаннями.

Зайняття науковою діяльністю завжди було важкою та небезпечною справою. Існує велика кількість проблем науковців на шляху до своєї мети. Платон був ув'язнений диктатором Сиракуз Діонісієм за втручання в державні справи та знаходився деякий час у рабстві. М. Складовська-Курі носила талісман з радієм на собі та достатньо трагічно вивчила вплив радіації на людину. Вірусолог А. Смородінцев випробував вакцину з поліомієліту на власній внучці (вдало). Від експериментального вибуху в роботі А. Нобеля загинув його рідний брат. Разом з цим, якщо не брати екстремальні психологічні експерименти, то наукова діяльність в сфері соціальної роботи достатньо безпечна.

Звернемося до основної мети дослідницької роботи. Істина виступає формою тотожності думок реальності, погодженістю знань та їх ефективністю в дійсності. Істина може носити тимчасовий характер до моменту доведення протилежного. Доволі відомим є вислів: «Істина народжується в спорі». Крім того, Аристотель стверджував: «Платон мені

друг, але істина дорожча». Істина є предметом наукових дискусії, елементом логіки та інструментом для наукових пошуків.

Істина виступає: «Адекватним відображенням об'єкту суб'єктом пізнання, сприйняття його таким, яким він існує сам по собі, поза та незалежно від людини та його свідомості» [2, 226]. Відтак, істина є недосяжним ідеалом пошуків та систематизації наявних знань.

Пошук істини розкривається в характері відображення дійсності та ступені відповідності. Так ще О. Блок казав: «Ти дійсно п'яне чудовисько, я знаю істина у віні». Викривлення сприйняття та зміна ступеню адекватності відкрила межу вроди та жіночою підступності.

П. Олексійв визначає чотири компоненти істини:

1. Об'єктивна реальність, яка пізнається.
2. Суб'єктивна дійсність та духовна реальність.
3. Зв'язок пізнання з практикою.
4. Динамічний характер істини.

У дуелі між істиною та правдою необхідно зазначити, що істина має як суб'єктивні, так і об'єктивні сторони. Вона існує в свідомості людині, та поза нею. Правда, в будь-якому випадку, є суб'єктивною точкою зору, яка носить домінуючий характер. З цього пішло твердження, що й кожного своя правда.

Істина також має свої форми та градації. П. Олексійв говорить: «Існують різні форми істини. Вони поділяються за характером об'єкту відображення, за видами предметної реальності, за ступенем повноти засвоєння об'єкта та інше»[1, 226]. Подібна класифікація говорить про розвиток розуміння істини в процесі генезису наукового пізнання.

Як духовний, так і фізичний світ знаходять своє відображення в пізнавальній активності людини. Істину відшукують в напрямках наукової діяльності та називають предметною (біологічною, фізичною). Звертання до духовного світу людини та осмислення буття призводить до пошуку екзистенціальної істини.

Візьмемо проблему розрізнення добра та зла, а також її розуміння кожною людиною. Диктатор Італії Б. Муссоліні вважав представників сексуальних меншин злом та хворобою. В якості рішення він вислав у 1938 році всіх геїв на острів Сан-Доміно. Цей острів став місцем захисту та «островом свободи» для всіх людей з відмінною орієнтацією того часу. Караючи людей, Дуче зробив їм велику ласку та популяризував рух людей з подібною сексуальною орієнтацією.

Співвідношення з еталонами, догмами, теорія та концепціями визначає можливість існування концептуальної істини. Визначення достовірності теорії відносності, «Кривої Гаусса», та «Чорних Лебедів» Талеба.

Найбільше нас цікавить розподіл істини за видами пізнавальної діяльності. Виділяють наукову, побутову та моральну істину. Всі три різновиди мають апостеріорний характер, спираються на вироблені критерії та випадки успішного досвіду.

Вагомою є класифікація за відносністю. П. Олексіїв виділяє абсолютну та відносну істину. За ним: «В застосуванні до достатньо розвинутого наукового пізнання абсолютна істина – це повне, вичерпне знання про предмет, відносна ж істина – це неповне знання за тим же самим предметом» [1, 230].

Разом з цим, розуміння істини не можливо без визначення брехні. Переважна більшість вчених вважають, що лож є засобом захисту від небезпеки та покарання, а також спробою керуватись не розумом, а пристрастями. Відтак, коли соціальному працівнику брешуть, то від нього захищаються. Французький психолог К. Мелітан у 1903 році стверджував, що визначити істину цінність правди можна за мужністю у нанесенні страждань від неї та мужністю визнавати свої помилки [1, 235]. Брехня виступає формою свідомого викривлення відображення об'єктивної реальності. Вона різниться за своїм змістом від помилки, що робиться несвідомо, а за рахунок невірних умовиводів та розрахунків.

Таким чином, маємо зробити висновок, що пошук істини як відображення об'єктивної реальності в науковій роботі соціального працівника має спиратись на постійне практичне дослідження в цій сфері та дотримання етики дослідника задля свідомих помилкових висновків.

2. Процес пізнання оточуючого світу достатнього складний та залежить від людських здібностей: «В недалекому минулому вважалось, що пізнання має два ступені: чуттєве відображення дійсності та раціональне відображення. Після цього, коли все більше прояснялось, що у людини чуттєве в ряді моментів пронизується раціональним, стали приходити думки, що ступенями пізнання є емпіричне та теоретичне» [1, 283]. Разом з цим, деякі вчені виділяють споглядне пізнання, яке на їх думку є первинним та торкається всіх подальших різновидів подібної активності.

Виділимо основні анатомічні відчуттів: зір, слух, нюх, дотик, смак. Сучасні психологи та фізіологи говорять, що практично всі з вказаних анатомічних відчуттів можуть помилятися за рахунок співставлення, втому, природних аномалій та ілюзій. Вчені Массачусетського університету прийшли до можливості створення повноцінних тактильних ілюзій. Також, кажуть, що поєднання тактильних та смакових відчуттів значно змінює характер сприйняття їжі. Поряд з цим, чуттєве пізнання залишається одним з первинних та необхідних для повноцінного життя людини. Зазначимо, що більша частина сучасних наукових експериментів зосереджена саме на чуттєвому пізнанні. Крім того, намагаються класифікувати також і емоції.

З позиції практики розвитку чуттєвого пізнання важливим постає форма справедливого обмеження подібного руху. Деталізація пізнавальних процесів заважає розглядати загальні тенденції. Слух, чи нюх кращий за тварин тунелізує сприйняття оточуючого світу та заважає баченню його повноти та різнобарв'я. Якщо б людина мала слух як у кажана, то вона б практично глохла від різноманітних денних звуків та не мала б можливості їх естетичного осмислення.

Верхівкою чуттєвого пізнання є уявлення. Воно представляє собою: «Чуттєво-наглядний образ предметів та явищ дійсності, збережений та відтворений у свідомості без безпосереднього впливу самих предметів на органи чуття» [1, 290]. Уявлення є визначальним стимулом практичної активності людини.

Здатність до абстрактного мислення розвивалась поступово, враховуючи обмеженість чуттєвого досвіду. Необхідність диференціації властивостей предметів, визначення рівня їх шкоди та корисності, а також перетворення на власну користь визначили перехід до вільних уявлень.

Зазначимо, що: «Велику роль в розвитку здібностей до абстракцій відіграло виникнення та формування мови в цілях спілкування. Слова мови закріплювались за тими чи іншими уявленнями, абстракціями, що дозволяло репродукувати їх змістовне значення поза залежності від ситуації, при якій змінювались би безпосередньо відповідні предмети та їх ознаки» [1, 299]. Мова дозволила перейти до другої природи та перетворення оточуючої дійсності на власну користь. Подібна специфіка абстрактного мислення дозволила розвинути наукові пошуки щодо винайдення загальних та специфічних, родових та видових ознак предмету дослідницької роботи. Абстрактне мислення дозволяє більш повно доторкнутись до сутності предмету.

Вагомим елементом абстрактно-розумових здібностей людини є три її складові: поняття, судження та умовивід. Базові поняття є основою вивчення будь-якої наукової дисципліни та організації публічної дискусії. Частково реабілітуємо «життя за поняттям» як форму опори пізнавальних процесів в контексті організації суспільних відносин.

Вагоме значення має надання визначення самому мисленню. Його можна представити як: «Процес оперування образами предметів. Оскільки образи пристають чуттєво-сенситивними та понятійними, настільки можна розглядати мислення як процес оперування конкретно-чуттєвими та понятійними образами» [2, 307]. Інколи вказаний процес максимально

абсолютизується. Як наслідок, відомий вислів Р. Декарта «*Cogito, ergo sum*» (Я мислю, відповідно існую). Вказаний аргумент виділяє факт самостійного винайдення суб'єкта розумового процесу та підтвердження існування за фактом очевидності.

Повертаючись до початку, звернемо увагу на важливість розуміння інтуїції в пізнавальній діяльності. Вона не тільки допомагає людині вижити, а також штовхає розвиток багатьох наукових концепцій. Іншою назвою інтуїції є передчуття, що означає знання, дані до сенситивного контакту. Існують багато випадків вдалої творчої та наукової інтуїції: Дж. Тартінні, М.Тесла, А. Ейнштейн та інші.

Інтуїція виступає: «Здібністю осягнення істини шляхом прямого її визначення без обґрунтування за допомогою доказів» [2, 321]. Інтуїція є раптовою, безпосередньою та несвідомою. Зазначимо, що за характером новизни інтуїція буває нормуючою та евристичною. Доволі часто інтуїцію можуть пов'язувати з передбаченням і можливістю прогнозування. Поряд з цим, вона також передбачає наявність попереднього досвіду та вагомої практичної напруги. Окремо необхідно виділити констатацію творчої інтуїції як визначення нових трендів в мистецтві, також жіночу інтуїцію як спробу гендерного розподілу пізнавальних процесів.

Зробимо підсумок цього питання на основі афоризму І. Канта, який стверджував: «Будь-яке людське знання починається з інтуїції, переходить до понять та завершується ідеями». Синтез підсвідомого та свідомого, іманентного та трансцендентного виділяє нові горизонту пізнавальної активності, які розкривають можливості у всіх сферах професійної діяльності.

3. Прийоми пізнавальної активності носять загальнонауковий характер. Найбільш розповсюдженими, в цьому випадку, є діалектичні принципи осмислення пізнавальної активності. Вони формують більш конкретні методи подібної діяльності.

Класифікація методів побудована на основі переходу від загального до приватного. Універсальні методи мислення характеризують загальні процеси пізнавальної активності, які в значній мірі об'єднують осмислення та перетворення навколишнього світу людини. До універсальних (загальнонаукових) методів належать аналіз та синтез.

Аналіз – це «прийом мислення, пов'язаний з розкладення об'єкту дослідження на складові частини, сторони, тенденції розвитку та засоби функціонування з метою їх відносно самостійного вивчення» [1, 374]. Аналіз здобув свою популярність в біології, хімії, фізиці та логіці. Синтез є прийомом мислення, який передбачає об'єднання розрізнених частин задля відтворення загальної картини.

Зазначимо, що у філософському словнику під індукцією розуміють: «вид узагальнення, пов'язаний з передбаченням результатів спостережень та експериментів на основі даних досвіду» [1, 207]. Відтак, саме індукція є наведенням від приватного до загального. Індукція постає найбільш розповсюдженим методом пізнавальної активності, який не позбавлений помилок. Характерний приклад помилки: «Всі лебеді білі». Дедукція (виведення) – це «перехід від загального до приватного; в більш специфічному сенсі термін «Дедукція» означає процес логічного виводу, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від деяких даних посилів до їх наслідків» [1, 139]. Дедукція створює форму викладення більшості наукових робіт, так як систематизує та робить логічним наведений матеріал. Відтак, А. Конан-Дойл був не зовсім правий, так як Ш. Холм використовував індукцію, дедукцією та аналогією.

Разом з усіма іншими методами найвищу популярність здобув метод експерименту. Він представляє собою: «Активний цілеспрямований метод дослідження явищ у точно фіксованих умовах їх протікання, які можуть відтворюватись та контролюватись самим дослідником» [1, 378]. Зазначимо, що експеримент має велику кількість різновидів: дослідницький (пошуковий), перевірочний, відтворюючий, ізолюючий, якісний, кількісний,

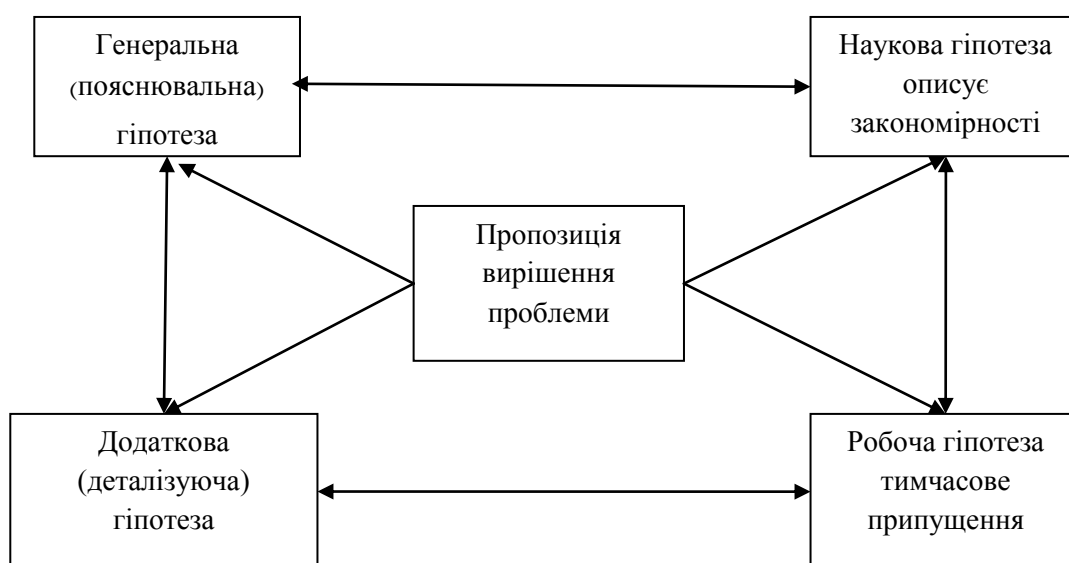
а також фізичний, хімічний, соціальний, біологічний та психологічний. Цікаво, що деякі експерименти можуть носити і міфічний характер, але знайти належне відображення в художній творчості. Прикладом цього є Філадельфійський експеримент з магнітними полями на військовому кораблі США «Елдрідж».

Наукове дослідження передбачає пошук нових горизонтів життя та форм існування. Задля здійснення подібних пошуків необхідне висунення гіпотез (припущень). Зазначимо, що поняття «гіпотеза» має два значення: «Як форма існування знання, яка характеризується проблемністю, недостовірністю, та як метод формування та обґрунтування пояснювальних речень, які ведуть до встановлення законів, принципів, теорій»[1, 382]. Обраний варіант імовірної інформації досліджується за допомогою загальнонаукових та профільних методів.

Для більш детального уявлення звернемося до малюнки, який характеризує види гіпотез.(мал. 1.1.)

Мал. 1.1.

Види гіпотез

Вказаний малюнок описує складність процесу висунення та доведення гіпотези як частини організації наукового дослідження.

Таким чином, в ході організації наукового дослідження ми маємо спиратись на філософські та вузькоспеціальні методи. Основною складовою обґрунтування виступає гіпотетично-дедуктивний метод. В базу конструкції покладаються логіка викладення, хронологія та новизна пошукового матеріалу.

Література:

1. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: Учебник./ [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ТК Велби, Изд-воПрспект, 2003. — 608 с.
2. Философский энциклопедический словарь/ [Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.